

*Зинада Галенкова Тихоновна**

СОЦИЈАЛНО РАСЛОЈАВАЊЕ И СОЦИЈАЛНА МОБИЛНОСТ У РУСИЈИ

Могли бисмо окарактерисати социјалну структуру друштва у Русији у садашњем периоду као класно-стратификациону; дакле, ради се о стратификацији мешовитог типа. У овом прелазно периоду према демократском друштву са тржишном економијом западног типа, према грађанском друштву развој социјалне структуре још увек се одликује крајњом социјалном нестабилношћу, како на нивоу процеса који се одвијају унутар социјалних група и између њих тако и на нивоу самосвести једне личности која је свесна свог места у систему социјалне хијерархије. Одвија се активан процес померања граница између традиционалних група становништва; долази до појављивања нових видова међугрупне интеграције у облицима својине, у приходима, учешћу у структурама власти, социјалној идентификацији. Њену базу чине социјални слојеви и класе бившег совјетског друштва (радничка класа, сељаштво, интелигенција), али се појављују нови слојеви (предузимачи, менаџери, елита, фармери, представници слободних професија, најамни радници, незапослени итд.).

Социјална структура се формира под утицајем преображаја свих социјалних институција својине и власти, као и под утицајем промена саме социјалне природе основних компонента социјалне структуре.

Важна особеност савременог друштва је његова социјална поларизација, раслојавање на сиромаше и богаташе. Повећава се разлика у размерима плате, како између економских сектора тако и унутар њих. Развија се активан процес прерасподеле рада и капитала у ефикасније економске сфере. Настаје проблем тражења теорије која би адекватно објаснила насталу трансформацију социјалне структуре у савременом руском друштву (у Русији).

*) Академик Зинада Галенкова Тихоновна, Академија социјалних наука, Москва

Традиционални, за совјетски период, класни прилаз и трочлан модел (радничка класа, колхозно сељаштво и интелигенција као међукласни друштвени слој) „не раде” у новим условима. У марксистичкој теорији друштва средстава за производњу и расподелу рада, односи својине представљају главне изворе за настајање класа, основне критеријуме за социјалну диференцијацију и неједнакост. У ранијим концепцијама истраживања социјалне структуре совјетског друштва доминанта је припадала проучавању објективних тенденција (научно-технички напредак, систем организација друштвене производње, односи расподеле), док се занемарила субјективна страна социокултурних процеса, тј. поистовећивало се материјално и објективно.

Демократизација и формирање грађанског друштва доводе до развоја самосвести социјалних група и слојева, тј. до схватања специфичности њихових интереса (социјално-класних, социјално-професионалних, националних, регионалних итд./.

Стабилизација тренда према деетатизацији економије и легализацији слободног деловања економских законитости, излаз на светско тржиште неминовно уносе и унапред ће уносити битне промене у састав и карактер односа између главних социјалних група.

Прелаз од екстензивног на интензиван модел развоја испољава се у односима унутар социјалног основа друштва, пре свега због одустајања од политике потпуне запослености и уравниловке у расподели. Као резултат различитих услова привређивања, разлика између грана и региона, прво у условима стагнације, док се данас у условима пада економских показатеља појављују ефекти: супротстављање интереса због пораста незапослености, социјалне поларизације друштва, растућих регионалних разлика. Долази (и даље ће долазити) до веома динамичних промена у социјалној структури које бисмо могли упоредити, због брзине тока, дубине и “ефикасности” у стварању социјалних противречности, само са периодом почетне индустријализације.

Тако, већ крајем априла 1994. год. скоро 70% целокупне радне снаге у индустрији било је ангажовано у приватним предузећима. Учешће приватних предузећа /у процентима, од укупне количине) у трговини на мало у априлу 1994. год. износило је 69%, у друштвеној исхрани 61%, у сервису 73%. У истом периоду постојале су 277.272 фарме (Б.: Обзор економије Русије, 1994, № 1, 114, 118, 120).

Према оцени Државног комитета за статистику, у првом тромесечју 1994. г. број незапослених износио је 5,9%, док је број запослених у народној привреди у истом периоду износио 70,5 млн људи. У току последње три године запажа се пад запослености у износу око 3 млн људи. При томе расподела у појединим гранама народне привреде изгледа овако (в. Табелу I).

Табела I

Расподела запослених у разним гранама народне привреде (млн. људи)*

Гране	1991.г.	крај 1994.г. ¹
Укупан број запослених	73,8	68,5
Индустрија	22,8	19,2
Пољопривреда	10,0	9,1
Саобраћај и веза	5,8	5,0
Грађевинарство	8,5	7,7
Трговина и друштвена исхрана	5,6	-
Услужна делатност (сервис)	3,2	3,5
Здравство, спорт, социјална заштита	4,3	4,7
Образовање, култура, уметност	7,3	7,8
Наука	3,1	1,8
Кредит и државно осигурање	2,0	3,0

Као што се види, драстично расте запосленост у трговини, здравству, школству (образовању), финансијским услугама и државном управљању. Истовремено се смањује део запослених у индустрији, пољопривреди, грађевинарству, саобраћају и нарочито у науци.

Важна особеност данашњег друштва јесте његова социјална поларизација, раслојавање на сиромаше и богаташе. У току реформи дошло је до значајних промена у нивоима плаћања за рад. Повећава се разлика у размерима плате, како између економских сектора тако и унутар њих. Одвија се активан процес прерасподеле рада и капитала у ефикасније економске секторе. Једни радници добијају на повећању плата, док код других долази до наглог погоршања животног стандарда. У првом тромесечју 1994. г. просечна реална плата је износила око 63% у поређењу са нивоом 1991. г. Знатно је погоршана ситуација код радника у буџетској сфери у поређењу са 1991. г. (посебно кад се има у виду задуженост у исплати зарада), док се и даље продубљивала неједнакост плата у различитим гранама привреде (в. Табелу 2).

* Прогноза Федералне службе запослености.

¹ В.: Обзор экономики России, 1994, №1, стр 111

Табела 2
Плата у различитим гранама економије (у процентима према
просечној плати)

Година	Инд.	Пољ.	Саоб.	Грађ.	Фин.	Обр.	Здр.	Дисп.
1991								
1. кв	1,08	0,81	1,15	1,25	1,51	0,81	0,76	0,69
1992								
1. кв	1,27	0,54	1,37	1,32	1,24	0,64	0,60	0,90
1993								
1. кв	1,19	0,52	1,36	1,28	2,25	0,79	0,71	1,11
1994								
1. кв	1,05	0,42	1,62	1,31	2,29	0,80	0,85	1,31

Без обзира на несавршеност рачунања у савременој статистици, она ипак омогућује да се открију одређене тенденције, што потврђују и емпиријска истраживања.

Рецимо, у I тромесечју 1994. г. испод границе сиромаштва се налазило око 20% целокупног становништва, а преко 50% становништва имало је по глави становништва нижа примања него просечан доходак /в. Обзор економики Русије, 1994, Но 1994, № I, стр. 64-66/. Према неким, експертним оценама, код богатих људи, чији се број колеба од 5 до 10%, доходак премашује 5 млн, рубаља по глави становника.

На тај начин долази до даљег продубљавања социјалне диференцијације, повећава се имовинско раслојавање, добијајући поларизациони карактер и делећи друштво на сиромаше и богаташе. Инфлацијски процеси још више повећавају социјалну неједнакост, доприносе порасту и онако великог дела сиромашних и слабо ситуираних становника, погоршавају њихову тешку ситуацију. Сиромашни и слабо ситуирани слој запослених чине углавном стручњаци, радници и службеници. Уз пораст статуса према дужности расте и повећава се материјално благостање. Језгро имућног слоја чине руководиоци различитих нивоа, али пре свега директори предузећа и разних организација.

Међутим, социјална структура садашњег друштва још се увек одликује крајњом социјалном нестабилношћу, како на нивоу процеса који се одвијају унутар социјалних група и између њих, тако и на нивоу самосвести личности која схвата своје место у систему социјалне хијерархије.

Важну улогу у стабилизацији процеса и формирању грађанског друштва мора да одигра средња класа, која настаје од различитих елемената структуре друштва реалног социјализма која се рапада, на рачун следећих слојева прелазног периода: 1/ предузимача, менаџера; 2/ висококвалификованих стручњака; 3/ висококвалификованих радника; 4/ сељаштва које производи, фармера. Према подацима неких

истраживања овај слој сада чини око 13% запосленог становништва /в. Заславская Т.И., Бизнес - слой российского общества: понятие, структура, идентификация, у "Информационный бюллетень мониторинга", 1994, № 50/.

Ако се процес развоја буде у знатној мери одвијао аналогно сличном процесу у западним друштвима, иако, разуме се, уз одређену специфичност, онда ће због промена у економској структури средња класа све више гутати старе социјалне слојеве и класе па ће постати важна друштвена снага. Истина, није јасно да ли ће бити овај нови стратум гарант развоја грађанског друштва. „Нови” предузимачи који су се сад формирали засад нису усмерени у производњу, већ на прерасподелу материјалних добара, и ова околност може постати одлучујућа за будућност земље. Имајући за циљ максимално коришћење постојећих могућности, ова мањина ће формирати политички лоби у федералним структурама, стварајући уместо привредног политичко тржиште где ће владати класа политичких демагога који бране и заступају интересе домаћег „трећег staleжа”.

По нашем мишљењу, плоднији је вишедимензионални хијерахијски прилаз који користи такве критеријуме као што су позиција у структури власти, позиција у вандржавној сфери запослености, приход, ниво образовања и др., тј. критеријуме који се широко користе у светској социологији, између осталог, у појмовима настанка грађанског друштва.

У нашем истраживању нагласак је стављен на анализу нових облика социјалне диференцијације и интеграције, социјалног раслојавања. У којој мери се концепција грађанског друштва као идеја о хармоничним односима између аутономних делова социјалне заједнице и државе укључује у данашњу ситуацију у Русији где се политички живот одликује ауторитарношћу и плимама националистичких и популистичких таласа? Данашње друштво у Русији је псеудограђанско, чије структуре и институције, поседујући формална обележја образовања грађанског друштва, врше супротне функције. У савлађивању такве ситуације, у знатној мери условљене деетатизацијом деидеологизацијом, приватизацијом, оријентацијом на унутрашње проблеме, тј. настанком могућности демократских промена на путу за отворено друштво, састоји се специфичност данашње етапе развоја друштва у Русији.

2. - Теоријско-методолошки предуслови (премисе) истраживања

Под социјалном и стратификационом структуром схвата се вишедимензионални хијерархијски организован социјални простор где се социјалне групе и слојеви међусобно разликују према степену поседовања власти, својине и социјалног статуса. Другим речима, ако одређени слој има само виши положај у друштву, тај његов положај се образлаже већом економском и политичком власти. Под социјалним слојевима /стратама/ подразумевамо све социјално-економске групе

које заузимају различита места у структури глобалног социјалног система и између којих постоји социјална неједнакост /на пример, П. Сорокин тврди да је социјални простор многодимензионалан; он има различите критеријуме /линије/ диференцијације: према држављанству, народности, врсти занимања, економском статусу, верској припадности /конфесији/ и сл. При томе економска и професионална хијерархија социјалних односа формира основне типове социјалне стратификације. Сваки од тих типова представља специфичан показатељ социјалног простора и не подудара се са другима.

Социјални слој /стратум/ може бити дефинисан објективно у субјективно. Субјективна дефиниција, тачније речено: самодефинисање, представља оцену посебних социјалних улога од стране индивидуума. Ове улоге могу да се рангирају (да се поређају са гледишта расподеле у хијерархији социјалних вредности. Људи као да схватају свој социјални положај на основу оцењивања значења социјалних улога у конкретном друштву или престижа у очима других људи. На тај начин добијамо субјективну хијерархију расподеле социјалних статуса. Скупина социјалних статуса доводи до груписања /обједињавања/ у социјалне слојеве. У континуитету социјалног простора слојеви могу да се поделе на више и ниже. Између њих постоји одређено растојање, тј. социјална дистанца. Ако су слојеви отворени, онда долази до интензивне социјалне мобилности².

Приликом објективног одређивања слоја акценат /нагласак/ се ставља на његову одређену улогу у друштвеној расподели рада. Овде индивидууми заузимају одређено социјално стање на основу социјално-економског садржаја, њихове радне делатности у систему друштвене производње и места у расподели материјалног богатства, поседовања власти, социјалног престижа. Слично социјално стање заузимају социјални слојеви између којих постоји минимална групна социјална дистанца. Предвиђа се хоризонтална мобилност зависно до степена отворености или затворености друштва.

Социјална структура друштва прелазног периода формира се под утицајем различитих фактора: а/ мења се друштвен форма свих социјалних институција- економских, политичких, културних, образовних, а пре свега - институција својине и власти. Долази до дубоког друштвеног преврата и преображавања тих социјалних основа и регулатора који формирају социјалну структуру; б/ мења се сама социјална природа основних компонената социјалне структуре - група и заједница, почиње процес њиховог формирања као субјекта својине и власти, тј. ресубјективација грађанског друштва. Уместо процеса рефеудализације са хијерархијом staleжа који је постојао у свјетском друштву, долази процес појављивања економских класа, слојева или стратума са својим системом социјалних конфликта и противречности.

² Т. Парсонс, Аналитический подход и теории социальной стратификации, вып. 1, Москва 1992.

То је помак од затвореног ка отворенијем друштву. На основу ових теоријских премиса у нашим истраживањима су се стављали задаци: да се проуче промене у односима својине, у друштвеној организацији рада, расподеле; у формирању нових елемената и субелемената социјалне структуре, у тенденцијама и правцима социјалне мобилности. Требало би да истраживања обухвате процесе сатирања и репродукције социјалних разлика, развоја нових облика социјалне диференцијације и др. Истраживања се врше у оквиру научно-истраживачког пројекта „Социјална структура” у Институту социологије Руске академије наука, што представља део програма „Социјална структура и социјална стратификација” /руководилац је проф. др З.Т. Голенкова/.

3. - *Састав анкетираних*

Године 1993. и 1994. вршена су анкетања у већим урбанизованим и индустријским регионима у Русији. Анкетирано је запослено становништво. Без обзира на локалан карактер анкетања /Источни део Сибира/, добијени подаци у многоме су карактеристични за репрезентацију региона са сличном социјалном инфраструктуром. Осим тога, материјали тих истраживања, вршених уз паузу од једне године, пружају могућност да се запази динамика анализираних појава. Укупан број анкетираних: 543, одн. 400 јединица.

4. - *Основни резултати*

Односи власти и развој социјално-стратификационих процеса. Стање индивидуума /групе/ у хијерархији односа према власти, поред својинских односа, представља водећи критеријум /особеност/ за стратификацију³. Међутим, одређивање карактера својине у социокултурним истраживањима обично није тешко, док емпиријско проучавање односа власти наилази на веома озбиљне теоријске и методске тешкоће.

По правилу, истраживач мора да изводи закључке о природи власти /њеној усмерености, структури и хијерархији подређивања, о ефикасности и користи одлука које доноси субјекат власти /према индиректним особеностима: карактеру принуђивања /притиска/ /економско, правно, морално итд./ који повезује управнике /шефове/ и њихове подређене; особеностима координирања различитих стратегија и тактичких акција у условима производне поделе рада.

Осим тога, не би се смело занемарити постојање „неформалних” структура власти, што доводи до потребе да се прошири обим појма „субјекат власти”; јасно се испољавају различите сфере утицаја приликом доношења одлука од стране званичне власти и од стране оног дела реалне власти који се налази ван званичне сфере.

³ В., на пример: Радаев В.В., Властная стратификация в системе советского типа, „Рубеж”, Сытывкар, 1992; Радаев В.В., Шкаратан О. И. Вастьи собственность, Социологические исследования, 1991, № 1.

До озбиљних тешкоћа долази због тога што у условима разноликости друштвених односа узајамна повезаност између власти и управљања има вишеаспектни карактер у “вертикалном пресеку”, а истовремено власт и управљање се деле и хоризонтално (могли бисмо, на пример, издвојити економску, идеолошку, политичку и друге сфере).

Ради решавања овог методолошког задатка био је конструисан показатељ „Утицај и власт”. Компоненте овог показатеља су различите комбинације одговора респондента на питања: „У којој дужности сад радите?” и „Које учешће узимате у решавању проблема, везаних за управљање у производњи?”. Број алтернатива за прво питање износио је 13; у груписаном облику одговори обухватају све типове занимања. Алтернативе за друго питање /укупно 39/ такође су груписане и приказују практично све облике учешћа у управљању у производњи. Према дотичном показатељу издвајају се четири базне групе.

У групу I /„извршиоци”/ ушли су респонденти који немају никакав „формалан” статус власти, тј. они нису руководиоци било ког нивоа, не спадају ни у неформалне структуре које учествују у процесу припремања и реализације управних одлука.

Групи II /„група утицаја”/ такође припадају људи који немају формалног статуса власти, али редовно учествују у припремању и реализацији управних одлука на нивоу свог предузећа /установе/, у разрађивању производних планова: организацији производње; контроли испуњавања планова, у побољшању радних услова; планирању буџета, расподели профита, дохотка.

Групи III /„руководиоци средњег и нижег нивоа”/ припадају руководиоци средњег и нижег нивоа /СНН/ - бригадисти, вође грађевинских радова, шефови деоница, погона и њихови заменици, руководиоци и шефови лабораторија, одсека итд.

И, најзад, на врху пирамиде утицаја и власти /група IV/ налазе се руководиоци највишег нивоа /ВН/ - шефови предузећа /установа/ и њихови заменици.

Према свим поменутиим променљивим величинама, руководиоци предузећа и установа /група IV/ битно се одликују од осталих група. Тако, на нивоу материјалне ситуације и дохотка издвојене групе имају тенденцију да се построје једна иза друге у следећем редоследу према хијерархији: група извршилаца - група руководиоца СНН - група руководиоца ВН. „Група утицаја” практично према свим показатељима заузима прелазни положај, понекад се приближавајући групама III и IV.

Особености материјалног стања у анализираним групама су овакве. Године 1994. куповина скупе робе није изазивала проблеме само код 1,8% анкетираних у групи I, код 2,2% групи III, 4,5% у групи II. У групи руководиоца ВН овај део је много већи и износи 13,5%. Сматра се да је „новца углавном довољно”: у групи I тако сматрају 13,9%, у групи II - 27,3%, у групи III 21,7%. У групи IV овај део је поново много

већи и износи 45,8%. Треба истаћи да се 1993. г. задржава иста тенденција, али број људи у свакој од анкетираних група био је нешто већи, а у групи ВН знатно - 1,5 пута.

Није тешко запазити да се „група утицаја” битно одликује од извршилаца, приближавајући се групи руководиоца највишег нивоа.

Навешћемо показатеље потенцијалне социјалне мобилности у групама. Најоријентисанији су на службену каријеру у групи „утицаја”. Са овим се добро слажу подаци о задовољности са својом дужином: У групи „утицаја” и у групи руководиоца СНН задовољни су својом дужином 38,1% одн. 24,4%; у поређењу са 16,3% у групи „извршилаца”. У групи руководиоца ВН исте је много задовољних својом дужином (41,7%).

Све групе које су укључене у односе власти углавном оцењују свој посао као рад који захтева знатне умне напоре; према овом показатељу доста су сличне групе утицаја и руководиоца ВН, што указује на сигурно постојање статусних амбиција, везаних за власт, у групи „утицаја” /група III/.

Најјасније се испољила оријентација чланова групе утицаја на поседовање „статусне позиције” у одговорима на питање: „Која од наведених доле група Вама највише одговара?”. Број лица која сматрају да би требало да заузму у друштву доста престижан положај највећи је управо овде /55,6% ; нпр., у групи извршилаца он износи 20,8%/.

Очигледно је да у групи „утицаја” имамо посла са најатрактивнијим најдинамичнијим делом „извршилаца”. Групу „утицаја” могли бисмо потпуно разложно сматрати за главни извор формирања слоја руководиоца. У корист таквог закључка говори њен старосни састав /преко 60% лица је између 30 и 40 година/, као и социјални: ту је знатно већи постотак стручњака, него у групи „извршилаца”: 72,8%, одн. 39,9%. Карактеристично је такође да у групи II нема ни једног службеника без стручног образовања, док у групи „извршилаца” /Група I/ број лица те категорије износи 8%.

Ово последње је од значаја, пошто проблем „стручњаци у структури власти” /како формалне тако и неформалне/ представља самосталан концептуална интерес.

Наши подаци говоре о томе да стручњаци, поседујући одговарајуће знање и квалификацију, све више продиру у структуре власти /и један од најважнијих канала тог процеса је управо група „утицаја”/. У условима неминовне компликације делатности и, као последица тога, пораста интелектуализације процеса доношења одлука, власт добија све већу тенденцију да се усредсреди у рукама ове групе.

Дакле, настају и социјално се формирају групе које заузимају посебно место у структури власти и које због својих управних функција постају доминантан и привилегован слој /стратум/.

Социјалне разлике са гледишта материјалног благостања.

Конструисан је индекс /показатељ/ материјалног благостања - МБ, који се ослања на квалитетне карактеристике. Један је од показатељ субјективна оцена од стране респондента стања њиховог буџета у току године дана. Други је показатељ ниво материјалних средстава у току године, који се такође мери према квалитетној скали.

Укупни показатељ /индекс/ обједињује четири фиксирана значења: једна, два, три, четири, пет.

Бод 1 добијају респонденти који су обележили позицију 1 или 2 у одговору на питање „Како оцењујете стање Вашег породичног буџета током године?“ и истовремено су обележили позицију 7, одговарајући на питање „Где сте уложили новац током последње године?“.

Бод 2 добијају респонденти који су приликом одговора на прво питање обележили позицију 3 и истовремено у одговору на друго питање позиције 1 или 3.

Бод 3 добијају респонденти који су обележили позицију 4 или 5 у одговору на прво питање и истовремено позиције 1 или 3, или 4, или 6 у одговору на друго питање.

Бод 4 добијају респонденти који су обележили позиције 2 и 4 у одговору на друго питање.

Тако су издвојена четири слоја на ниову материјалног благостања.

1. слој су сиромашни људи /1993. г. - 43,4%, од 543 то чини 243 човека; 1994. г. - 42,4%, тј. од 400 људи то чини 170 људи/; минимум средстава само за одржавање живота, кад нема средстава за побољшање живота.

2. слој су слабо ситуирани људи /36,1% и 33,5%/: средства постоје само за свакодневне трошкове и у случају крајње нужде /потребе/ минимум средстава се користи за лечење и јачање здравља.

3. слој су добро ситуирани становници /19,5% и 23,5%/: довољно је средстава за куповину предмета за дуже коришћење, за побољшање стамбених услова о свом трошку или уз помоћ кредита, као и за школовање, одмор за време годишњег одмора.

4. слој су богати људи /1% и 0,8%/ који располажу средствима за задовољавање свих потреба и обезбеђивање самосталне економске делатности. /Треба имати у виду да су појмови „сиромаштво“ и „богатство“, разуме се, релативни и овде се користе ради упоредног оцењивања благостања становништва Русије у периоду анкетирања. Можда ће западном читаоцу бити чудновато да се у „добро ситуиране грађане“ убрајају они који могу да купе други телевизор, фриџидер итд./

Међу анкетираним скоро половина живи испод границе сиромаштва, док трећина има потребу за многим стварима. Слој добро ситуираних грађана није хомоген и тежи унутрашњој диференцијацији. Приликом његовог формирања касније се издваја слој који одржава свој материјални ниво, и слој који се богати и постаје као мостић за прелазак у слој богатих људи.

Формирање институција приватне својине изазвало је појављивање нових показатеља /индикатора/ материјалног благостања. Поседовање нових објеката приватне својине /предузећа, продавнице, фирме, крупне пољопривредне технике, већих земљишних парцела, вредносних папира и сл./ представља данас важан показатељ нивоа благостања.

Истраживање испољава мањи део власника приватне својине, углавном међу добро оситуираним и богатим. Тај део је у простору. Најраспрострањенији начин набављања својине је куповина акција и других вредносних папира. Тако, међу сиромашним и слабо ситуираним око 20% 1993. и 1994. г. поседује такве папире. Међу добро ситуираним овај део је знатно већи - износи око половине. Осим тога, различит је сам карактер куповине: сиромашни људи купују по неколико акција, док добро ситуирани и богати - пакете. Без обзира на то набављање акција је најприступачнији начин упознавање знатног дела становништва са новим економским реалијама. Прилагођавање тим реалијама, схватање перспективности присвајања нових објеката приватне својине који су се појавили на тржишту, запажени су у свим друштвеним слојевима, па и код сиромашних и слабо ситуираних који су анектирали. У току приватизације међу сиромашним, одн. слабо ситуираним једна трећина је купила некретнину /плацеве за кућу, башту/.

Социјална диференцијација и куповна моћ

Средства се улажу такође у куповину скупе робе за дуготрајно коришћење /нпр., телевизори, фрижидери, намештај итд./. Углавном их купују, или се спремају да купе, добро ситуирани и богати људи. Уједно са тим, овде се фиксирају друштвене разлике у потрошачком понашању. Док добро ситуирани и богати купују робу који производе светски познате фирме да се замене застарели модели новим престижним моделима, или због тога што није довољан фрижидер, телевизор, видеорекодер или кола, сиромашни купују фрижидер или телевизор зато што је то преко потребно или због квара старог или зато што их једноставно немају. У истом слоју чак, куповина свих свакодневно потребних производа представља већи проблем него код половине сиромашних и код нешто више од половине слабо ситуираних становника. Истовремено, већи део добро ситуираног становништва купује или спрема се да купи луксузне предмете, уметничка дела, антикваријат. У тим слојевима се поклања велика комфорном животу, модернизацији живота, због чега се купују апарати за домаћинство /веш-машине, кухињски комбајни, микроталасне пећи видеорекодери, стереотехника.

Међу сиромашним и слабо ситуираним становницима део оних који су купили барем нешто од апарата за домаћинство је од три до пет пута мањи. Док добро ситуирани и богати људи купују предузећа, фарме, плацеве, луксузне и уметничке ствари, скупе апарате за

домаћинство и велике пакете акција, сиромашни и слабо ситуирани слојеви за уштеђен новац купују акције, пошто рачунају на “повећање капитала”, што у данашњим условима у Русији може да се преокрене у коначно пропадање. Типичан пример представљају многобројне фирме, као што су „МММ”, „Чара” и друге, које су банкротирале. Инфлацијски процеси појачавају социјалну неједнакост, повећавајући ионако знатан удео сиромашних и слабо ситуираних становника, погоршавајући њихову тешку ситуацију. Слојеве сиромашних и слабо ситуираних људи међу запосленим становништвом чине углавном стручњаци, радници и службеници. Уз пораст дужности и статуса, везаног за ту дужност, повећава се и ниво материјалног благостања. Језгро слоја богатих људи сачињавају руководиоци разних нивоа, али пре свега су то директори предузећа.

“Маргинали” - према подацима из 1994.

Мењање традиционалне социјалне структуре довело је до појављивања многобројних прелазних социјалних група и слојева. Оне имају различит састав, везе са друштвом су детерминисане променама у организацији производње, у односима према својини, власти, у животном стандарду. Формирала се доста специфична категорија запосленог становништва која не може да се одреди у погледу хијерархије социјалних статуса. Њени представници, према властитом признању, не могу да се идентификују ни са једном од социјалних група, иако су објективно представници одређеног слоја трудбеника: радника, службеника, стручњака. Условно их називамо „маргинали”, а то је таква група која је покидала социјално-идентификационе везе са друштвом. Рецимо, од 400 анкетираних људи, 29 спада у ту групу. Ову групу смо издвојили приликом разматрања одговора на питање анкете: „У коју социјалну класу или групу себе убавате: у раднике, сељаке, службенике, интелигенцију, руководиоце /управнике/ или у људе који имају свој посао?”. Они коју су обележили позиције “Сада таква група не постоји” или „Тешко ми је да одговорим” сачињавају ову групу анкетираних.

Претежну већину у овој групи чине радници различите квалификације. Делимично ова чињеница може да се објасни на тај начин да су се од „владајуће класе”, како се то званично наглашавало, радници нагло претворили у класу људи - најамника, веома далеких од највиших социјалних слојева друштва тржишне економије /додуше, које тек почиње да се креће у том правцу/. Није чудо што многи од радника, изгубивши претходно социјално стање, нису добили нову социјалну идентичност, везану за неки одређени слој.

Радници-маргиналци нису задовољни кад се оцењује престиж њихових занимања. У групи „маргинала” више него код других група запажа се губитак осећања колективног, корпоративног општења. „Маргиналци” не осећају „раме” /немају осећаја другарства/, не

очекују подршку од стране „својих” у случају конфликта с администрацијом. Ни један у овој групи није сигуран да ће га подржати колеге на послу. Да упоредимо: међу онима који себе убрајају у раднике сигурни су да добију подршку 35%; који себе убрајају у службенике таквих има 30,4%; у интелигенцију - 29,9%; у руководиоце - 33,3%; од оних који имају свој посао /од приватника/ - 50,5%.

Као што се види, највећа солидарност се запажа код представника новог социјалног слоја или класе предузимача, док су сви други мање или више слични у том погледу. Свакако, то није никакво чудо, пошто слој мобилности која је у порасту, слој који види своје перспективе управо као социјални стратум у друштву тржишне економије, не може да не осећа заједничке интересе у поређењу са другим стратумима, социјалним групама и скупинама, чије перспективе нису “у програму” тржишних реформи. Међу маргиналима осећа блиске везе са својим колегама на послу од 1,5 до 2 пута мање анкетираних него међу онима који су се снашли у социјалној хијерархији. Исто вреди у односу на идентификацију у вези са послом /одн. струком/. Учешће у политичком животу /идентификација према критеријуму блискости људи истих политичких погледа/ апсолутно се не испољава /међу онима који су се одредили у социјалној структури, који нису „маргинали” има политичке идентификације, иако мало: од 3,6% међу радницима, до 11-12% међу руководиоцима или приватницима/.

Закључци

Социјална структура савременог друштва у Русији се карактерише крајњом нестабилношћу, како у погледу процеса који се одвијају унутар социјалних група и између њих тако и у погледу тога како се схватају људи, тј. самоодређивања у систему социјалне хијерархије. Одвија се процес мењања граница међу традиционалним социјалним групама, долази до појављивања нових видова унутар групне интеграције, сада већ према облицима својина, дохода, учешћа у структурама власти, осећању перспективе, групне социјалне мобилности. Запажа се све јасније видљива поларизација друштва према имовинском нивоу и благостању, према ситуацији у структурама власти и утицају на друштвено-политички, економски живот. „Сиромашни” слојеви се отуђују од власти, а „богати” имају перспективе /већ делимично реализоване/ да постану политичка „елита.”

Модел социјалног раслојавања подсећа на пригњечену пирамиду, одн. троугао са веома широком основом, већи део површине тог троугла заузима слој „трудбеника”, а врх - „људи власти”. Средња класа практично не постоји.

Процес формирања нове социјалне структуре одвија се отприлике у три правца:

- први правац /пут/ је појављивање нових социјалних група /скупина/ на бази плурализације облика својине;

- други пут је трансформација државног облика својине и промена положаја традиционалних класно-групних скупина: њихових граница, квантитативно-квалитативних карактеристика, настајање граничних и маргиналних слојева итд.;

- трећи пут је појављивање и стратума на основу узајамног деловања различитих облика својине. Ови слојеви-стратуми се налазе у различитим фазама /нивоима/ свог „сазревања”.

Данас су нови слојеви према свом саставу, врстама делатности, перспективама развоја - веома разноврсни. Њихова будућност, развој, понашање, начин живота ће зависити од реалне легализације нових облика својине.

Zinada T. Galenkova

SOCIAL STRATIFICATION AND SOCIAL MOBILITY IN RUSSIA Summary

This author defines social structure of Russian contemporary society as a stratification of a mixed type: class stratificational society. It is conditioned by the characteristic of transitional period toward democratic society and toward the society of market economy of a western model. Fundamental factors of that change are radically changed social institutions of property and authority, and pursuant to this, changes in social nature of the basic components of social structure itself.

Professor Galenkova starts from the theoretical postulation that social groups and classes are different from each other by various levels of their distribution of: power, property and social status; thus she operationalize empiric investigation.

According to the results of seriously undertaken research, academician Galenkova draws relevant conclusions: that the structure of contemporary Russian society is characterized by extreme instability, concerning both processes arising from realtions within social groups and between them, and the sense of cognition and understanding of its own position in social hierarchy; social pyramid takes on the shape of acute triangle; its wide base belongs to the impoverished people, “people of power” are on its top, while the middle class does not exist at all.

New classes, by their structure, type of vocation and perspective of their development, are extremely heterogeneous. Their further development, behaviour, and the way of living -will depend on real legalization of new types of property.